Péter I. Zoltán

Nagyvárad kertvárosa

Kevesen emlékeznek ma már az egykori nagyváradi Kertvárosra, bár az is igaz, hogy ez a kis városrész sem igen tükrözi az eredeti elképzeléseket, a kezdetben felépített stílusos házakból is egyre kevesebb maradt napjainkra. Azok is átépítve. Ennek okait az alábbiakban próbáljuk összefoglalni, a Kertváros vázlatos történetével együtt.

Talán ez az épület őrzi legjobban Rimanóczy eredeti elképzelését

Ezt a városrészt 1910-ben kezdték építeni a Vad-patakon túl, a Püspöki (ma Ştefan cel Mare) úttól délre. Az új negyed létrehozásáról először a *Nagyváradi Napló* 1909. november 13-i száma adott hírt: „Százház kertváros

Ez a sarki ház is eredeti, de már átalakítva

néven hatalmas családi telep létesítését vette tervbe [ifj.] Rimanóczy Kálmán műépítész, aki ez iránt tegnap benyújtotta ajánlatát a városhoz. A vasúti pályaudvar mögött, a Püspöki országúttól balra fekszik az építész hatalmas telke, amelyet parcellázás útján tisztviselő teleppé akar kifejleszteni, csupa modern családi házakból. [...] A Százház kertváros, ahogy Rimanóczy elkeresztelte a kiépítendő új városrészt, a tervezet szerint 109 házhelyből áll." A cikkből megtudható az is, hogy ifj. Rimanóczy Kálmán egyenként 600–800 négyzetméternyi telkeket parcelláztatott ki. Ezekre három- és négyszobás házakat tervezett, az épületek előtt kis kertet hagyva. Nagyvárad közgyűlése 1910 januárjában egyhangúlag és nagy lelkesedéssel fogadta el a javaslatot, és megadta az engedélyt parcellázásra.

A telep közepét átszelő, a Püspöki úttal párhuzamosan futó utcát hangulatosan Aranyfácánnak (ma Traian Lalescu) nevezték el, amely a Pray György (Berzei) utcából ágazott le. Merőlegesen rá, a Püspöki útról leágazva a következő virág- és madárnevű utcákat jelölték ki: Borostyán (Lacul Roșu), Fülemüle (Vagonului), Gyöngyvirág (Locomotivei), Nefelejcs (Michelangelo), Szegfű (Zimbrului) és Ökörszem. Ezt az utcát mára már „elnyelte" a blokkrengeteg. Kertváros nyugaton

nagyjából a mai Bârsei utca vonaláig terjedt. Ott volt a korabeli vámház, néhány árusbódé társaságában. Ezeknek az utcáknak két oldalán átlagosan hat-hat telket mértek ki az Aranyfácán utcáig, kivéve a Fülemüle egyik oldalát, ahol hét telek volt, míg az Ökörszem utcában nyolc, illetve kilenc, de némileg keskenyebbek.

A fenti utcák folytatódtak az Aranyfácán utcán túl is négy vagy öt teleknyi hosszúságban a mai Ioan Cantacuzino utcáig. Azon túl továbbra is mező húzódott.

A vállalkozó kötelezte magát, hogy a saját költségén készít aszfaltjárdákat és fásít is. A város vállalta a víz és a villany bevezetését, valamint a csatornázás meghosszabbítását. Az utcák kikövezése és a Pray György utcából vezető út melletti járda aszfaltozása is a város feladata lett.

Erre a negyedre azért volt szükség, mert bár a városközpontban ekkor már sorra épültek a szebbnél szebb többemeletes bérházak, az azokban levő bérlakások a magas lakbérek miatt nem jelentettek megoldást a középosztály, a tisztviselőréteg számára. A Kertvárosban viszont az építtetők 35-50 évre terjedő bankkölcsönt nyújtottak. Ki gondolt még akkor arra, hogy mi történik közben Nagyváradon a bankkölcsönök lejártáig?

De milyen is lesz a Kertváros? Ezzel a címmel közölt terjedelmes cikket a

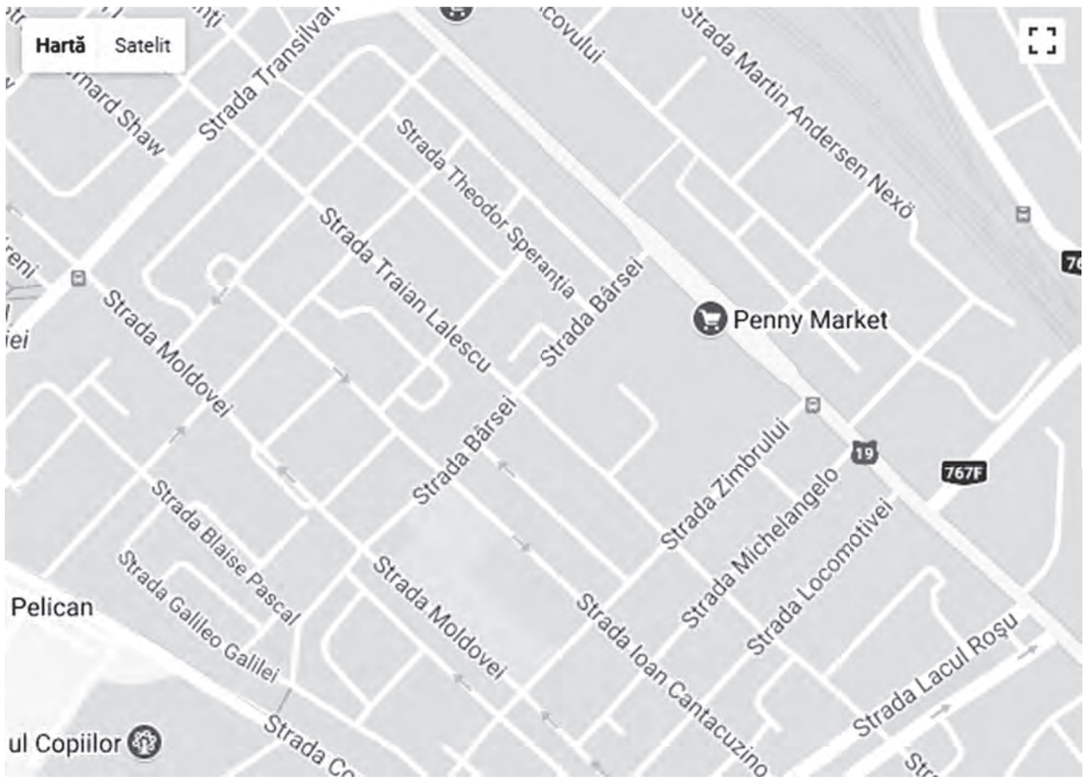

A térképen a Püspöki út, a mai Bârsei, a Ioan Cantacuzino és a Lacul Roşu utcák határolták az eredeti Kertvárost

Itt már egy kis neobrâncovenesc stílus is megjelent a közel százéves, felújított házon

Nagyvárad 1910. június 26-i száma. Ebből megtudhatták az érdekeltek: „A házak bizonyos harmóniában állnak majd, de a tervezés kerülte az uniformis rendszert, az egyformaságot, ami esztétikailag ártott volna, hanem a bájos villaszerű házak különböző stílusban épülnek. A fő szempont a tervezésnél, mint az építkezésnél a kitűnő anyag, semmi cikornya, de diszkrét, finom, nemes dísz s a belső praktikum, csinos elrendezés, a célszerű beosztás. A Kertváros ilyenképp az angol cottage benyomását fogja kelteni…” A szerző – valószínűleg a tervrajzok ismeretében – ismerteti a házak beosztását, elrendezését, még arról sem feledkezve meg, hogy drótfonatos vaskerítés határolja majd az udvarokat. Ez utóbbi stílusos kerítésnek már nyoma sincs egyetlen udvarnál sem. Rimanóczy ingyenes házterveket is felajánlott, de senkit sem kötelezett arra, hogy azok közül válasszon. Terveztek játszóhelyet (oda épült 1938-tól az ortodox Kék templom), kis vásárcsarnokot, iskolát, nyári mulatóhelyet és egy épületet a negyed biztonságán őrködő rendőri különítménynek. Hogy az utóbbi épületek nem valósulhattak meg, annak oka az első világháború kirobbanása volt. Szó volt a villamosvasút meghosszabbításáról is, de ez csak 1930-ban készült el.

A telkekre 1910 tavaszán árverést tartottak, júniusra már túl voltak az előmunkálatokon, néhány ház építé-

sét is megkezdték. Júliusban az utolsó 42 telekre is árverést hirdettek. Egyetlen feltételt szabtak: a vevő köteles az árverést követő év tavaszáig hozzákezdeni az építéshez. Ennek ellenére akadt olyan vevő is, aki bár a telket megvette, mégis várt az építéssel. A már előzőleg említett napilap 1910. július 31-i számában ez olvasható: „tizenöt családi ház építése folyik most, amelyek között legtetszetősebb a Rimanóczy Kálmán emeletes, kastélyszerű épülete. Ez a tizenöt új ház novemberre már teljesen kész és lakható lesz." Négyen az első év telére be is költöztek új házukba. Rimanóczy házában bolthelyiséget is létesítettek. Sajnos, az újság semmi közelebbit nem mondott róla, így csak tippelni lehet, hogy talán a Gyöngyvirág (Locomotivei) utca 2. szám alatti, Püspöki út sarki, ma is meglévő házról lehet szó, amelyet a második világháború után alaposan átépítettek.

A Szent József-plébániatemplom

1911 tavaszára kiépítették a negyed infrastruktúráját, két utcát is fásítottak, gyalog- és kocsiutat készítettek.

1912-ben a bankhitelmegvonások miatt, akárcsak országszerte, Váradon, ezen belül a Kertvárosban is megcsappant az építkezési kedv. Aztán kitört az első világháború, és ez sem kedvezett a további építkezéseknek. Így aztán a szépen eltervelt Kertváros torzóban maradt.

Kertváros további története

Az építkezések majd csak az 1920-as évek elején folytatódtak, de még 1926-ban is mindössze húsz telken építettek lakóházat. Később tovább nőtt a lakóházak száma. Az egykori negyed határában, a mai Bârsei utca sarkán, a Traian Lalescu utca 39. szám alatti telket megvásárolta a római katolikus egyház, s 1931-re egy kultúrház-kápolnát építtetett. Ezt bővítették, alakítgatták később, kialakítva 1989-re a Szent József-plébániatemplomot. Az 1928-ban létrehozott itteni ortodox parókia a Locomotivei 7. szám alatti telkén 1938-ban letette templomának alapkövét, de a következő évben az építkezés félbemaradt. Majd csak 1946-ban folytatták, és 1952-ben szentelték fel a Kék templomot.

Az 1940-es évek elejére a déli irányban futó párhuzamos utcákat meghosszabbították az akkori Vitéz János (a mai Corneliu Coposu) utcáig. A Püspöki (akkori Árpád vezér, mai Ştefan cel Mare) úttal párhuzamosan létrehozták az egykori Kertváros határában a Kinizsi Pál (a mai Ioan Cantacuzino) utcát, ettől délre pedig az előzőkkel párhuzamosan a Franklin Benjamin (mai Moldovei) és a Vitéz János (mai Corneliu Coposu) utcát. Mára ezen a részen a magánházak helyét tömbházak foglalják el.

Az eredeti Kertváros erre az időre északnyugati irányban is terjeszkedett az Aranyfácán (akkori Szent József, mai Traian Lalescu) utca meghosszabbításával, illetve az ettől délre korábban létesített Kinizsi Pál és Franklin Benjamin utcák révén. E két utca meghosszabbításában, velük párhuzamosan kisebb utcákat is létrehoztak. Mindhárom a Nadányi (a mai Transilvaniei) utcáig, és részben azon túl is húzódott. Ezeknek az utcáknak a házai a tömbházasítás áldozatai lettek.

A negyed házainak egy része elpusztult az 1944. szeptember 6-i bombázáskor. A háború után folytatódott az építkezés, beépítették a bombatölcsérekkel szabdalt, foghíjas telkeket, majd némileg bővítették a városnak ezt a negyedét, de már rég nem Rimanóczy eredeti tervei alapján.

A hetvenes-nyolcvanas években az erőltetett tömbházépítések miatti esztelen rombolás elérte ezt a kellemes, kertvárosi negyedet is. A Traian Lalescu – az akkori 16. Februarie – utcától délre szinte minden házat lebontottak. A proletárokról elnevezett Püspöki úton egy sor tömbházat húztak a Kertváros elé, emiatt az itteni utcák elején az egykori házaknak csak egy része maradt meg. Kertváros megmaradt házai közül a legtöbbet mára átalakították, volt, amelyet lebontottak, hogy helyükre a tulajdonosok ízlése, anyagi helyzete szerint jobbára a mai kor stílusában építkezhessenek. Így aztán mára igencsak vegyes kép alakult ki, a Rimanóczy Kálmán elképzeléseit tükröző legrégibb házak mellett ott láthatók az 1930-as, az 1940-es években építettek, a közvetlenül a második világháború utániak, majd az 1960–1970-es évek házai mellett a jelenkor ízléses vagy hivalkodóan giccses „palotái" is. Mindezek a változások részben a fejlődés velejárói, de ettől még őszintén sajnálhatjuk, hogy ifj. Rimanóczy Kálmán terve, az egységes Kertváros nem valósulhatott meg maradéktalanul. De a megépült házakat sem becsülték; átépítették, lebontották őket úgy, hogy mára hírmondójuk sem maradt a jobb sorsra érdemes Kertvárosban!